

pljačkanju i ubijanju. U Glini htjedoše građani od toga turskog straha srušiti most, od čega ih je g. Dasović teškom mukom odgovorio, jer je voda plitka, pa to ne bi ništa pomoglo. No kotarski predstojnik razdijeli među narod zaplijenjeno oružje, a trgovac željeznom robom i oružjem Peleš razdijeli sav svoj puščani prah, te u Glini bude organizovana narodna straža, koja je imala čuvati grad od tih provalnika. Na željezničkoj stanici držalo je stražu pedeset oružanih ljudi. Ta je straža spasila Glinu od pljačke, koju naumiše neki iz okolice izvršiti drugi dan. Dva ili tri mjeseca iza toga sretne g. Dasović nekoliko muslimana iz Kladaše, pa ih zapita, što je to zapravo bilo s njihovom provalom na Kordun, a oni mu odgovoriše: »Eh, gospodine, bježali smo i mi, jer se kod nas pronesao glas, da je pet hiljada džaura provalilo u Bosnu i da sve siječe i pali pred sobom.« Zagrebačko »Generalno ravnateljstvo drž. željeznica« obavještavalo je Nar. Vijeće o tim brzojavkama, no vojska nije odaslana, jer nije bilo vojnika. Kad sam ja drugi dan ujutro na brzojavu pitao dotične stanice, što se dogodilo s tim turskim provalnicima i što sve počinise, dobio sam odgovor, da se nije dogodilo ništa i da je sve mirno.«

B. Krizman

LUIGI ALBERTINI I JUGOSLAVENSKO PITANJE U I. SVJETSKOM RATU

U talijanskoj historiji prve četvrtine XX. st. Luigi Albertini je odigrao značajnu političku ulogu. On je bio doduše samo novinar i kasnije direktor i vlasnik milanskog dnevnika »Corriere della Sera«, ali je bio jedan od najinformiranijih talijanskih novinara u svoje vrijeme, a kao direktor lista jedan od najboljih organizatora novinarske službe. Od svog dnevnika stvorio je najčitaniji i nautjecajniji talijanski list, tako da je preko njega mogao djelovati na javno mišljenje gotovo kao da vodi jednu stranku.

Zbog toga uspomene Albertinija, pod naslovom *Venti anni di vita politica* (Bologna 1951—53) zaslužuju posebnu pažnju. U njima A. daje uglavnom historijski prikaz talijanske politike i međunarodnih odnosa u svoje doba, ali dosta prostora posvećuje i svojoj aktivnosti, pisanju svog lista i svojim razmatranjima, tako da i njegov politički lik ostaje dobro osvijetljen.

Za nas predstavlja osobit interes drugi dio njegova monumentalnog djela, u kojem je obrađen period I. Svjetskog rata (*Parte seconda, L'Italia nella guerra mondiale*; vol. I. *La crisi del luglio 1914. La neutralità e l'intervento*; vol. II. *Dalla dichiarazione di guerra alla vigilia di Caporetto*; vol. III. *Da Caporetto a Vittorio Veneto*). Objavljeni materijal, naima baca jasnije svijetlo na njegovu ulogu u talijanskoj politici tog vremena i pogotovu na propagandu, koju je vodio za napuštanje neutralnosti i ulazak Italije u rat, kao i na akciju za sporazum s Južnim Slavenima, koja je vezana naročito uz njega i njegov list.

A. je bio među prvima u Italiji, koji su svojim pisanjem izazvali sumnju u korisnost politike neutralnosti i koji su javnost počeli orijentirati prema intervenciji. Poslije pobjede na Marni ukazivao je u svom listu na opasnost, koja prijeti Italiji, ako ostane pasivna. Isticao je, da bi eventualna pobjeda Austrije ojačala Slavene u Monarhiji na štetu Talijana i smanjila političku, vojnu i ekonomsku ulogu Italije na Jadranu, a ako pobijede Engleska, Rusija i Francuska, da će podijeliti plodove pobjede između sebe, ne vodeći računa o Italiji. U svojim člancima je oživljavao plamen iredentizma i podgrijavao parole o »slavenskoj opasnosti«. »Tko nam može

reći, gdje će se zaustaviti slavenski prodor, ako pobijedi Trojni Sporazum?» — pitao je u jednom članku, objavljenom 26. IX. 1914 (II/1, str. 362).

Njegova kampanja je bila vješta i inteligentna. Pokrivala je imperijalističke težnje potrebom, da se »dovršiti ujedinjenje Italije«, zaštite »neoslobodeni Talijani« i postignu granice, koje će Italiji dati potrebnu sigurnost na Jadranu. A prema pisanju »Corriere della Sera«, nije za to bila potrebna samo Julijska Krajina, nego i Dalmacija.

A. žali u svojim uspomenama, što je vodio kampanju za maksimalni imperijalistički program, u kojem se nalazila i Dalmacija. Smatra, da je to bila griješka. Nema sumnje, da je njegovo kajanje iskreno, kao što je bila iskrena i borba, koju je krajem 1917 poveo za sporazum s Južnim Slavenima na bazi odricanja od Dalmacije, ali se ne bi moglo reći, da su motivi koji su ga naveli da promijeni svoje stanovište bili različiti od onih, koji su ga inspirirali za kampanju u prilog aneksije Dalmacije. Između ta dva stanovišta nema toliko suprotnosti, kako bi se moglo činiti na prvi pogled.

A. je prvih godina rata vjerovao, da će Italija uz pomoć Saveznika ostvariti svoj maksimalni imperijalistički program, ali 1917 nastupile su promjene, koje su ga uvjerile da to nije moguće. U Rusiji je došlo do revolucije, u rat su stupile SAD, koje nisu priznavale tajne ugovore, pa prema tome ni Londonski ugovor, u masama se širila sve više ideja o pravu naroda na samoodređenje, koja je rušila same temelje Londonskog ugovora, a u savezničkoj javnosti djelovala je propaganda, koja je žigosala talijanske aspiracije kao imperijalističke. Osim toga — a to je za njega bilo najteže — vodili su se tajni pregovori između francuske i britanske vlade i cara Karla, za koje je on saznao, a oni su mogli dovesti do separatnog mira s Austro-Ugarskom, što bi nužno dovelo u pitanje ostvarenje talijanskih težnji na Jadranu. On je povukao zaključke iz izmijenjene situacije.

Kada su se sredinom srpnja 1917 pronijele netočne vijesti, da je sazvana međusaveznička konferencija u Parizu uz učešće Sjedinjenih Država i da će se na njoj podvrgnuti reviziji zahtjevi država Sporazuma, A. je bio vrlo zabrinut, pa je 25. VII. 1917 objavio članak, koji je označio prekretnicu u njegovoj politici.

U tom članku ističe, da je čvor cijelog rata u problemu Austro-Ugarske, jer će Njemačka izgubiti rat samo ako Austrija bude srušena, a ako Austrija preživi rat, može se smatrati da su rat izgubili Saveznici. Antiaustrijska akcija se nameće naročito Italiji, kaže on, jer ona treba da bude jedna od nasljednica Dvojne Monarhije i glavni element novog poretka, koji bi se imao izgraditi na njenim ruševinama. U tim riječima, kao što A. priznaje u svojim memoarima, bila je sadržana težnja za hegemonijom Italije nad balkanskim državama. Suprotno dotadašnjem pisanju, A. uvjerava u svom članku, da Južni Slaveni nisu za trijalizam i da nemaju povjerenja u Austriju. On tvrdi, da je Rusija nestala s političkog horizonta i da su sada Srbi skloni da od Italije očekuju podršku, koju su prije uživali od Rusije. »Sve to stvara Italiji vrlo povoljnu situaciju — kaže A. —. Nikada nije postojala povoljnija prilika, da se protiv Centralnih sila povede ona diplomatska ofenziva, koja može pridonijeti konačnoj pobjedi« (II/2, str. 532—534).

Kada je početkom kolovoza bio u Italiji poznat tekst Krfske deklaracije od 20. VII. 1917, A. je nastavio da piše u prilog politike rušenja Austro-Ugarske. »Corriere della Sera« je 5. VIII. objavio njegov članak »Italija i Krfski pakt«, u kojem objašnjava, da se za Italiju radi o tome, da li će imati na svojim granicama Austriju, željnu revanša, a potpomognutu Njemačkom, ili državu, kao što bi bila Jugoslavija, koja bi imala najviše 12 milijuna stanovnika, a bila bi, kao i Italija, zainteresirana,

da se zadrži ekspanzija Austrije i Njemačke. »Osnivanje antiaustrijske države na drugoj obali Jadrana — piše A. — odgovara životnim interesima Italije.« Južni su Slaveni, prema njemu, zainteresirani na sporazumu s Italijom, ali da to postignu, »potrebno je da se odreknu fantastičnih snova« i da Italiji priznaju njene prirodne granice. »Jugoslavija će se ujediniti i biti slobodna — kaže on — ako bude znala biti umjerena u svojim zahtjevima. Njeni predstavnici ne smiju zaboraviti, da su graditelji talijanskog ujedinjenja bili veliki, jer su znali na vrijeme pristati na bolne žrtve: Nicu i Savoju...« (cit. prema »Bulletin Yougoslave, Paris 1917, br. 25, str. 20—22).

U idućem članku, 10. VIII., A. je dokazivao, da Slovenci i Hrvati žele ujedinjenje sa Srbima u jednu državu i da nezavisnu hrvatsko-slovensku državu žele jedino talijanski nacionalisti. On tvrdi, da bi jedna nezavisna hrvatsko-slovenska država bila orijentirana prema Austriji, a ne prema Italiji, kako to misle nacionalisti, i da bi nastojala povratiti teritorije, koje bi Italija anektirala u Julijskoj Krajini i Dalmaciji. »Trebalo da se odlučimo, — piše on — da li da dopustimo, da Južni Slaveni ojačaju Dvojnu Monarhiju, da pritiskuju na naše granice, kako bi povratili izgubljene zemlje na drugoj obali, da pritiskuju ne samo svojim snagama, nego i snagama cijele Srednje Evrope, ili da se ujedine sa Srbima u jedinstvenu državu, koja bi mogla imati ambicije protiv nas, ali bi je potrebe života primorale, da misli na obranu od Nijemaca, Mađara i Bugara, i da na bazi tog interesa, koji je također i naš, traži suradnju s nama i s našim saveznicima.« Što se tiče Krfske deklaracije, kaže, da sadrži mnogo pretjeranih zahtjeva, koje Italija odbija, a s njome treba da ih odbiju i Saveznici (Bulletin Yougoslave, br. 25, str. 22—24).

U jednom kasnijem članku, objavljenom 14. VIII., A. je objasnio, kako zamišlja sporazum s Južnim Slavenima. Prema njemu, uvjet je za sporazum, da Italija ostvari svoj ekspanzionistički program. »Čim budu osigurani naši sakrosaktni nacionalni i strategijski interesi na Jadranu — pisao je A. — pružimo ruku Jugoslavenima, hrabreći ih u borbi protiv Nijemaca i Mađara, borbi, koja je presudna i za našu i njihovu budućnost.« (Bulletin Yougoslave, br. 25, str. 27.).

Promjena, koja se u njemu dogodila, je jasna. Nije se radilo o nekim idealističkim motivima, već o bistrom uočenom interesu Italije. Izmijenjena situacija na frontama zahtijevala je odlučno i dosljedno prihvaćanje politike »Delenda Austria«, kao preduvjet za ostvarenje talijanskih imperijalističkih aspiracija, a u tu je svrhu bilo potrebno ojačati otpor potlačenih naroda Austro-Ugarske protiv Beča, što se moglo postići jedino pod uvjetom, da se dođe do sporazuma s Južnim Slavenima. A. nije u to vrijeme bio još sklon tome, da Italija napusti Londonski ugovor. On je zahtijevao od Južnih Slavena, da se odreknu teritorija, koje je Londonski ugovor obećao Italiji, ako žele da Italija odobri, a možda i pomogne njihovo ujedinjenje.

Politika, koju je predlagao, bila je imperijalistička, kao i Sonninova, samo što je bila inteligentnija i realističnija, jer je vodila računa o promjenama, koje su se desile 1917. Kampanja, koju je poveo, predstavljala je pozitivan faktor u talijanskoj politici toga vremena, jer ju je orijentirala prema putu, koji je brže vodio pobjedi, i davala joj mogućnost, da odigra odlučnu ulogu u borbi potlačenih naroda Austro-Ugarske za slobodu i nezavisnost. Što se pak tiče Južnih Slavena, ona je u talijanskom narodu razbijala nepovjerenje prema njima i propagirala stvar jugoslavenskog ujedinjenja. U znatnoj mjeri baš zaslugom Albertinija i njegova lista, talijansko javno mišljenje je zaista počelo da postepeno evoluiru i pomiruje se s idejom stvaranja Jugoslavije.

Dakako da sama ta kampanja ne bi bila dovoljna. Trebalo je da dođe do poraza kod Kobarida, da talijanska buržoazija, u panici koja ju je zahvatila, počne tražiti izlaz iz krize i priklanjati se politici sporazuma s potlačenim narodima Austro-Ugarske, a pogotovu s Južnim Slavenima.

A. je u tom pravcu razvio svestranu akciju. Krajem 1917 tražio je veze sa Čehoslovacima, kako bi postigao kod njih da posreduju između Italije i Jugoslavenskog odbora, i bio je preko dopisnika svog lista u Londonu Emanuela u dodiru s diplomatskim urednikom »Timesa« Wickhamom Steedom, a približio se i ministru Bissolatiju, kako bi s njime uskladio svoj rad. U tim je kontaktima kod njega sve više sazrijevalo uvjerenje, da je sporazum s Južnim Slavenima moguć samo u tom slučaju ako Italija odustane od svog zahtjeva za Dalmacijom.

Prvi ozbiljni razgovori između Talijana i Jugoslavenskog odbora bili su povedeni u Londonu posredovanjem Steeda. U prosincu 1917 sastali su se u njegovu stanu Trumbić i talijanski vojni izaslanik u Londonu gen. Mola i prodiskutirali sporna pitanja. Poslije nekoliko sastanaka postignuta je, prema izvještaju Emanuela od 21. I. 1918, suglasnost na ovim osnovama:

»Iako se zasada isključuje da se uđe u teritorijalna razgraničenja, pokazalo se jasno, da jedina mogućnost pomirenja postoji u jednoj žrtvi s naše strane i jednoj žrtvi sa strane Slovenaca i Hrvata, t. j. Italija se odriče »enclave« Dalmacije, a Jugoslaveni se pomiruju s gubitkom slavenskog stanovništva Krasa i Istre« (II/3, str. 255).

A. i drugi propagatori sporazuma s Južnim Slavenima stekli su iz londonskih razgovora utisak, da je Jugoslavenski odbor spreman pristati na takav kompromis. Međutim, sam Trumbić je odlučno odbijao da u tom momentu zaključi bilo kakav sporazum u pogledu granica, već je tražio, da se utvrde samo principi, na osnovu kojih će se granica povući. To su stanovište prihvatili i Talijani, ali su ipak pretpostavljali, da je sporazum moguć na osnovu priznanja Julijske Krajine Italiji, a Dalmacije Južnim Slavenima.

Kampanja za rušenje Austrije i sporazuma s Južnim Slavenima, koju je »Corriere della Sera« vodio, temeljila se na toj netočnoj pretpostavci. No u tom momentu nije to bilo toliko ni važno, jer se tada radilo o jednom osnovnom pitanju, da se usvoji politika rušenja Austro-Ugarske, protiv koje su tada bili svi Saveznici. Prije svega Sonnino, koji je i nakon Kobarida živio u iluziji, da može postići ostvarenje Londonskog ugovora, ako Austro-Ugarska i preživi rat, zatim Lloyd George, koji je u svom govoru od 5. I. 1918 objavio, da britanska vlada ne ide za komadanjem Austrije, a napose i Wilson, koji je 8. I., u poslanici od 14 točaka, govorio samo o autonomiji austro-ugarskih naroda, a ne o njihovu oslobođenju i njihovoj nezavisnosti.

U danima, kada su padale takve izjave i kada su se vodili i tajni pregovori o separatnom miru s Austrijom, Jugoslavenski odbor i znatan broj talijanskih političara uviđali su potrebu, da se povede oštra kampanja za rušenje Austro-Ugarske i za priznanje prava njenih potlačenih naroda, da se oslobode i osnuju nezavisne države, odnosno da se priključe svojim nacionalnim državama.

A. je sa svojim listom i svojim osobnim kontaktima bio sav angažiran u tom pravcu. U siječnju 1918 obnovio je propagandu za sporazum s Južnim Slavenima, koju je bio poslije Kobarida obustavio, i kroz stupce svog lista je dokazivao, da Italija može dobiti Trst i Istru samo ako Austro-Ugarska bude uništena. Sada je prešućivao pitanje Dalmacije. »Italija treba da bira« pisao je u to vrijeme. »Ili se ne će interesirati za istočne narode i pristat će, pa čak i željeti, da sadašnja Austrija

preživiti, u kom se slučaju mora pomiriti s budućnošću punom neizvjesnosti i rata i s odricanjem sviju svojih aspiracija, osim na Trentino i Soču, ili Italija ozbiljno i odlučno hoće da dobije Trst i Istru i pomorsku, vojnu i trgovinsku sigurnost na Jadranu, a u tom slučaju ona mora biti načistu s time, da ide za uništenjem Austrije, drugim riječima, da otvori pitanje njenog nasljedstva. A to nije moguće bez sporazuma sa sunasljednicima Austrije. U Trst i Pulu se može doći samo tim putem« (II/3, str. 238).

Tada se još nije odvažio da bude potpuno jasan u pogledu talijanskih aspiracija, ali, kao što sam kaže u svojim memoarima, bio je već tada uvjeren, da Londonski ugovor treba podvrgnuti diskusiji i da bi sporazum s potlačenim narodima Austro-Ugarske bio Italiji i sada u ratu i po završetku rata korisniji, nego dobijanje Dalmacije.

U tom duhu je počeo već tada razvijati svoju akciju. Početkom 1918, 19. I. organizirao je u Milanu povjerljiv sastanak s lombardijskim senatorima i narodnim poslanicima, na koji je bio pozvan i čehoslovački predstavnik F. Hlaváček. Na sastanku su Albertini i Hlaváček objašnjavali potrebu usvajanja politike rušenja Austro-Ugarske i sporazuma s potlačenim narodima te zemlje. Na kraju je poslan telegram predsjedniku vlade Orlandu i ministru vanjskih poslova Sonninu, u kojem se zahtijevalo, da vlada usvoji »politiku narodnosti« i odobri formiranje čeških legija u Italiji.

Pored akcije Albertinija i njegova kruga razvijala se u to vrijeme, a i prije, akcija prof. Salveminija i njegove grupe oko lista »Unità« i grupe oko listova »Il Secolo« i »Il Messaggero«. U parlamentu i senatu je akcija za sporazum s potlačenim narodima Austro-Ugarske imala pristaše u sve većem broju narodnih poslanika i senatora, a u vladi je za nju radio Bissolati. Poslije posjeta Londonu u siječnju 1918 i razgovora s britanskim državicima, kao i sastanka sa Steedom i Trumbićem, činilo se, da se politici, koju je propovijedao A., priklonio i Orlando. Ali, kao što A. primjećuje u svojoj knjizi, Orlando je prilazio toj politici samo kao sredstvu za borbu protiv neprijatelja. »Kakvog li osiromašenja ideala i dalekosežnih programa, koje je taj sporazum implicirao!« — uzvikuje A. (II/3, str. 257).

Sonnino se nije protivio politici, koju je sada počeo usvajati i Orlando, iako se s njome nije slagao. Kriza, u koju je talijanska politika zapala poslije Kobarida, oslabila je agresivnost talijanskih nacionalista, pa su i oni počeli, dakako samo naoko, da se slažu s politikom narodnosti i sporazuma s Južnim Slavenima.

To je raspoloženje došlo do izražaja na zasjedanju parlamenta u veljači 1918. Orlando se u svom govoru izjasnio u prilog oslobođenju potlačenih naroda Austro-Ugarske. Prvi put je jedan predsjednik talijanske vlade govorio na taj način. Većina ostalih govornika, predstavnika različitih stranaka, također je bila povoljno raspoložena prema sporazumu s potlačenim narodima Austro-Ugarske.

Misao o potrebi sporazuma sazrijevala je u svim političkim i vojnim krugovima, tako da se moglo već prijeći i na pregovore s Južnim Slavenima.

U Milanu je 2. II. 1918 održan sastanak, na kojem su sudjelovali mnogi narodni poslanici i senatori. Albertini pridaje tom sastanku osobitu važnost. On kaže, da je tu imao prilike čuti različita mišljenja, razbiti sumnje kolebljivaca i postaviti problem otvoreno i bez uvijanja, što, kao što ističe, inače nije mogao učiniti u štampi. »Moglo se to i ne reći javno, a i nije se smjelo, ali u privatnim razgovorima se uvijek govorilo i dopuštalo, da sporazum s Južnim Slavenima implicira priznanje njihova prava na nacionalno ujedinjenje i pomirenje naših i njihovih nacionalnih aspiracija, odricanjem od Istre s njihove strane, i Dalmacije, osim Zadra i nekih

otoka, s naše strane . . . Oni, koji su zimi i u proljeće 1918 prišli politici narodnosti i sudjelovali na Rimskom kongresu, znali su, na kojoj se bazi temelji ta politika, kamo idu pokretači tog kongresa» (II/3, str. 266).

A. je na sastanku predložio, da se sazove u Rim svečani kongres predstavnika potlačenih naroda Austro-Ugarske, ali prisutni nisu smatrali da mogu sami donijeti odluku, te je odlučeno, da se stvar raspravi na sastanku u Rimu.

Odlučujući sastanak je bio održan u veljači, u sjedištu društva »Trento Trieste« u Rimu. Bili su prisutni narodni poslanici, senatori i javni radnici svih političkih tendencija, nacionalisti, iredentisti, dalmatofili, intervencionisti, radikali i t. d. Na sastanku je odlučeno, da se osnuje izvršni akcioni komitet, koji će imati zadatak da organizira kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske. Na prijedlog Albertinija prihvaćeno je, da se u London pošalje narodni poslanik Torre, koji će stupiti u dodir s Trumbićem i s njime zaključiti sporazum općeg karaktera. Albertini je tom prilikom napomenuo, da Torre ne bi trebalo da raspravlja o granicama i reviziji Londonskog ugovora, ali da svima mora biti jasno, pod kojim se uvjetima može postići pomirenje između Talijana i Jugoslavena, kako ne bi nitko kasnije prigovarao, da je odveden dalje nego što je mislio. Time je aludirao na priznanje Dalmacije Jugoslaviji i Julijske Krajine Italiji (II/3, str. 267).

Pregovori između Torrea i Trumbića bili su teški, ali su uz posredovanje, pa čak i presiju Steeda, Seton-Watsona i Evansa, ipak završeni sporazumom, koji je potpisan 7. III. Njime se priznaje, da je jedinstvo i nezavisnost jugoslavenskog naroda od životnog interesa za Italiju, a dovršenje nacionalnog ujedinjenja Italije od životnog interesa za jugoslavenski narod, kao i da je oslobođenje i obrana Jadrana u životnom interesu obaju naroda. Njihovi se predstavnici obavezuju, da će na prijateljski način riješiti pojedine teritorijalne sporove na osnovu načela narodnosti i prava samoodređenja naroda, a na način, da se ne povrijede životni interesi dvaju naroda, kako budu definirani u času mira, i da će grupama (nuclei) naroda, koje budu uključene unutar granica drugog naroda, biti zajamčeno poštovanje njihova jezika, kulture i moralnih i ekonomskih interesa.

Taj je sporazum služio kao osnova za sporazum i s predstavnicima ostalih potlačenih naroda Austro-Ugarske, koji je Torre postigao u Parizu u prvoj polovini ožujka.

Kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske bio je svečano otvoren u Rimu 8. IV. 1918. A. nabraja organizacije i ličnosti koje su na Kongresu učestvovala, kako bi istakao, da su na njemu bile predstavljene gotovo sve političke struje i grupe Italije. On pridaje naročitu važnost činjenici, da je Sonnino ovlastio Steeda, da na Kongresu izjavi, da »svi talijanski državnici na vlasti bez iznimke simpatiziraju od sveg srca sa ciljevima Kongresa i da mu žele uspjeh«. To je bilo indirektno odobrenje, kaže A., a direktno je došlo od predsjednika vlade Orlanda, koji je primio jugoslavensku delegaciju i delegacije ostalih naroda, i tom prilikom javno izrazio svoj pristanak uz njihove težnje.

A. kaže u svojim memoarima, da je sporazum s potlačenim narodima Austro-Ugarske bio za Italiju neobično važan i da su se rezultati doskora pokazali. Na fronti je radila komisija za propagandu kod neprijatelja, u kojoj su surađivali i jugoslavenski predstavnici. Bacali su se letci u neprijateljske rovove, i uspjeh propagande, koju je ta komisija vršila, ne će se, prema njemu, moći nikada dovoljno ocijeniti.

No A. je očekivao od sporazuma s potlačenim narodima Austro-Ugarske i pogotovu s Južnim Slavenima dalekosežnije rezultate. Po njegovu shvaćanju, taj je spo-

razum imao postati poslije rata osnova za reorganizaciju Srednje Evrope i za savez između Italije i Jugoslavije. Međutim, iako su se potlačeni narodi Austro-Ugarske oslobodili i osnovali nezavisne države, donekle i zaslugom Rimskog kongresa, »mi — kaže A. — nismo pobrali plodove, koje smo očekivali od politike narodnosti«. Odgovornost za to baca ne samo na Sonnina, koji je bio protiv te politike, nego još više na Orlanda, koji se s jedne strane za nju izjašnjavao, a s druge puštao Sonninu slobodne ruke.

Dvoličnost Orlanda pokazala se nekoliko mjeseci nakon Rimskog kongresa, kada se situacija na frontama popravila i kada je austrijska ofenziva na Piavi doživjela neuspjeh. Saveznici su tada već počeli priznavati prava potlačenih naroda Austro-Ugarske na slobodu i nezavisnost. Samo je Italija bila u tome suzdržljiva. Na sastanku savezničkih državnikâ u Versaillesu početkom lipnja objavljena je deklaracija, u kojoj se Poljacima priznaje pravo na stvaranje nezavisne države, dok se Čehoslovacima i Južnim Slavenima izražava samo simpatija za njihove težnje za slobodom. Krivica, što se u pogledu Čehoslovaka i Južnih Slavena nije reklo više, pada na Sonnina.

A. opisuje akciju, koju je nakon toga poveo za rušenje Sonnina i rekonstrukciju Orlandove vlade. On je naime u to vrijeme vjerovao, da se Orlando želi otarasiti Sonnina.

U polemici, koja se u talijanskoj štampi razvila za i protiv Sonninove politike, A. je našao protiv sebe sonninijevske i nacionalističke listove, a i većinu buržoaskog javnog mišljenja. »Prožeta davnom i prostačkom averzijom prema »Croatu«, — piše A. — i ne vjerujući, da se može postići raspad Austrije, koji nisu željeli ni plemići, konzervativci, diplomati, crkva i klerikalci, ukratko visoke sfere, masa »dobronamjernih« građana je bila protiv nas« (II/3, str. 369).

Dok se ta polemika vodila, desio se događaj, koji je talijanskoj vladi nametnuo potrebu, da raščisti svoje stanovište prema politici narodnosti. Vlada Sjedinjenih Država je 2. IX. 1918 priznala Čehoslovake kao saveznički narod, a njihovo Narodno vijeće kao vladu »de facto«.

A. je iskoristio tu priliku da odlučno zatraži od vlade, da objasni svoju politiku prema pitanju oslobođenja austrijskih potlačenih naroda. On je 7. IX. upozorio Orlanda u »Corriere della Sera«, da je već pošao tako daleko na putu priznanja prava potlačenih naroda na slobodu, da više ne može natrag, da je Londonski ugovor mjenica, koja se ne može naplatiti bez usvajanja te politike i da je potrebno poći dalje već usvojenim pravcem »sa Sonninom, ako pristane, bez Sonnina, ako ne uviđa« (II/3, str. 373).

Istodobno je problem iznio pred vladu i ministar Bissolati. Borba se vodila 7. i 8. IX. Sonnino je napokon popustio. Talijanska vlada je tako donijela odluku, da prizna pravo jugoslavenskih naroda na oslobođenje i ujedinjenje u nezavisnu državu.

A. nije uspio u svom nastojanju, da se iz vlade ukloni Sonnino, ali je vlada usvojila tezu, za koju se zalagao u svom listu.

Prema njegovu mišljenju, Sonnino je svojim popuštanjem želio izbjeći krizu vlade, do koje bi bilo sigurno došlo, da je ostao uporan, jer bi Bissolati predao ostavku. Osim toga, možda je i shvatio, da Italija svojim odupiranjem ne bi uspjela spriječiti Saveznike da priznaju pravo Južnih Slavena na oslobođenje i ujedinjenje. Ali ipak, zbog toga nije odustao od svoje politike. Ni sada nije htio odobriti, da se na talijanskoj fronti formira jugoslavenska legija, i prvom prilikom, koja mu se pružila, dao je na znanje da je protiv priznanja jugoslavenskog ujedinjenja od strane Saveznika. To se pokazalo jasno na sjednicama Vrhovnoga ratnog vijeća u

Versaillesu prilikom diskusija o uvjetima primirja s Austro-Ugarskom. Politika Rimskog kongresa, za koju se zalagao A., doživjela je slom.

A. osuđuje u svojoj knjizi politiku Sonnina i Orlanda prema jugoslavenskom pitanju i iznosi štete, koje je imala Italija od svojih imperijalističkih ambicija. Ali moglo bi se primijetiti, kao što su to već i učinili talijanski historičari G. Salvemini i P. Alatri, da je sam A. mnogo pridonio, da Italija krene na put ekspanzije i imperijalističkih osvajanja. On je početkom rata pokrenuo u svom listu pitanje talijanskih zahtjeva na Jadranu, u Africi i Aziji i bio jedan od prvih, koji je tražio aneksiju Dalmacije. Svojom intervencionističkom kampanjom u »Corriere della Sera« stavljao je u izgled talijanskom narodu perspektive imperijalne budućnosti i maksimalna teritorijalna proširenja. Kada je uvidio, da je taj program nemoguće ostvariti, počeo se boriti za novu politiku sporazuma s Južnim Slavenima na bazi odricanja od Dalmacije, ali je to bilo prekasno.

Ipak, uza sve prigovore, koji bi se mogli uputiti Albertiniju u pogledu njegovog držanja prema Južnim Slavenima prvih godina rata, ne može se poreći, da je njegova historijska zasluga, što je krajem 1917 poveo propagandu i poduzeo akciju za sporazum s potlačenim narodima Austro-Ugarske, za priznanje prava Južnih Slavena na oslobođenje i ujedinjenje i za talijansko-jugoslavenski kompromis u pogledu granica. Bez njegove akcije teško bi bilo potpuno shvatiti uspjeh, koji je u Italiji doživjela — makar i privremeno — politika Rimskog kongresa, kao i ona kratkotrajna preorijentacija talijanske vlade prema jugoslavenskom ujedinjenju, do koje je nakon toga došlo. Prilikom proučavanja jugoslavensko-talijanskih odnosa u vrijeme I. Svjetskog rata bit će stoga uvijek korisno s naročitom pažnjom ispitati ulogu Luigija Albertinija i upoznati materijal, koji donosi u svojoj knjizi »Venti anni di vita politica«.

Dragovan Šepić

V. J. VUČKOVIĆ, NACIONALNO-REVOLUCIONARNA AKCIJA SRBIJE U VOJNOJ GRANICI, Zbornik Matice Srpske 9, Novi Sad 1954, str. 5—25.

RISTIĆ, STROSSMAYER I WAGNEROVA AFERA (1870), Jugoslavenska revija za međunarodno pravo, Beograd 1955, br. 1, str. 24—48.

Oba članka V. J. Vučkovića uzajamno se nadovezuju i dopunjuju: Vojna granica je u osnovama Srbije sredinom XIX. st. trebala da bude pomagač i oslon, za slučaj, ako bi povoljne međunarodne prilike dopustile Srbiji da zauzme Bosnu i Hercegovinu; te su zemlje bile također glavni predmet »Wagnerove afere«.

O političkim vezama Srba i Hrvata u prošlosti ne raspoložemo ni izdaleka radom ili radovima, koji bi u potpunosti i na način koji bi zadovoljio suvremenu historijsku nauku osvijetlili razvoj tih odnosa (u vremenu, kad su se takve veze naročito nametale iz općih političkih prilika, prije svega u XIX. st.). Pritom su, daka-ko, dobro došla djela, gdje se problem srpsko-hrvatskih odnosa nastoji sagledati sa šireg historijskog gledišta, kao u djelu prof. V. Bogdanova, Historijska uloga društvenih klasa u rješavanju južnoslovenskog nacionalnog pitanja, Zgb, 1954. Razumije se, da takvo djelo, koje hoće da pruži osnovu za shvaćanje tih odnosa, ne može ulaziti u detalje dnevnih borbi i previranja; međutim, upravo je to zadatak, koji se našoj historiografiji nameće, i koji se bez naporednog studija, na pr., i suvremene štampe (za cijelo XIX. st. i nakon toga) ne može u potpunosti riješiti, a da se o

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1—4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB